

13. Historische geografie

Uit een oud belastingkobieer

Historical Geography

door/by Mej. Dr A. W. Vlam

Een ingewikkeld en ver doorgevoerd belastingstelsel, dat de gehele bevolking en al haar leven en streven omvat, verschaft thans de overheid het belangrijkste deel van haar inkomsten. Niet aldus in de Middeleeuwen. De oudste gegevens wijzen er op, dat er, al naar behoefte, door de landsheer bepaalde sommen, zg. beden werden gevraagd. Deze beden werden dan omgeslagen over de verschillende kwartieren, die ze weer verder verdeelden (transporteerden) over de onder hen ressorterende steden en dorpen. Aan deze omslag lag een bepaalde schatting naar de welstand der betrokken gebieden ten grondslag. Doch daar deze schattingen niet regelmatig werden herzien, kwamen er op de duur klachten over een onbillijke verdeling der lasten. De vele voorrechten en privilegiën, die door de steeds in geldnood verkerende landsheren werden verleend, hadden hieraan voornamelijk schuld. Daarom werd zo nu en dan overgegaan tot het maken van een nieuwe verdeling, een zg. nieuwe „zetting”. In Holland noemt Fruin o.a. die van 1436, 1448, 1462, 1477, 1496 en 1514. Van de laatste twee, die zeer uitvoerig waren opgezet, zijn de verbaalen bewaard gebleven en door Fruin uitgegeven. Het zijn „Informatie ende Enqueste upt Stuck van der reductie, enz.” en de „Informatie up den staet, faculteyt ende gelegentheyt van de steden en dorpen” (4 t/m 6)¹⁾, die Boerendonk de stof leverden voor het samenstellen van een landbouwkaart van circa 1500 (1).

De oudste zg. schattingen die van Gelderland zijn overgeleverd dateren reeds uit de 14e eeuw: nl. die van de Veluwe van het begin der 14e eeuw (2) en die van het Overkwartier en de Betuwe van 1369 (3). Veel bijzonderheden vallen er uit deze schattingen niet te leren. Van iedere stad of dorp worden een aantal ingezetenen genoemd benevens het door hen verschuldigde bedrag. Volgens welke maatstaf dit geschiedde blijft onzeker. Een vergelijking van de aanslagen over de verschillende delen van het kwartier van Nijmegen geeft het volgende resultaat:

Het Rijk (zonder Nijmegen)	1841	pond	
Maas en Waal	4336	„	
Over Betuwe	6392	„	
Neder Betuwe	8275	„	(hiervan 1601 pond door Tiel op te brengen)
Bommelerwaard	7075	„	(hiervan 2013 pond door Zaltbommel op te brengen)
Tielerwaard	5890	„	

¹⁾ De cijfers (1) (2) enz. verwijzen naar het literatuurlijstje achteraan.

Geheel volledig is deze opgave natuurlijk niet, omdat de adel en de kerk practisch niet aan de beden meebetaalden en hun goederen er dus niet bij vermeld staan. Zo ontbreekt bij de Bommelerwaard bv. de heerlijkheid Hedel.

Evenals in Holland zullen ook hier herschattingen, zg. nieuwe zettingen, zijn verricht, waarbij allengs de aard van de heffing — vanouds een zg. vrijwillige bijdrage (een bede), die eerst slechts voor één keer, later voor langere perioden werd toegestaan en tenslotte jaarlijks werd geïnd — veranderde in een gewone belasting op alle bebouwde grondeigendom. In Gelderland zijn de kohieren van deze zg. verpondingen van omstreeks het midden der 17e eeuw vrij volledig bewaard gebleven. De indeling is weer naar steden en dorpen, waarvan alle percelen werden aangetekend door de schatters of zettters die blok voor blok systematisch rondgingen. Van elk perceel werd behalve de eigenaar of gebruiker (pachter), de grootte, en de aangeslagen waarde, meestal ook het grondgebruik vermeld. Helaas zijn niet alle kohieren zo volledig bewerkt, maar voor de Bommelerwaard gaat dit in het algemeen wel op.

Niet alleen krijgt men daardoor een inzicht in de verdeling van het grondgebruik en de grootte van de bedrijven, maar ook de economische waarde van bouwland, weiland, bos of boomgaard komt er duidelijk door uit. Ter illustratie volgen hieronder enige gegevens over het dorp Kerkwijk in de Bommelerwaard.

In het verpondingskohier van 1650 worden 11 personen genoemd, die eigenaar en gebruiker zijn van een huis en hof gelegen onder Kerkwijk. Van 5 ervan wordt nader vermeld, dat ze tussen 1636 en 1644 burgemeester zijn geweest; deze laatsten behoren dus in ieder geval tot de meer gegoeden.

Kerkwijk is verdeeld in een 4-tal blokken, nl. het Leegveld (groot ± 50 morgen), het Beuningblok (groot ± 43 m), het Beemdblok (groot ± 66 m en het Paradijsblok (groot ± 53 m). Hiervan bevat het Leegveld alleen wei- en hooiland, dat getaxeerd wordt tussen 8 en 12 gulden de morgen.

Het Beuningblok, dat geheel uit bouwland bestaat, geldt gemiddeld 8 g 10 st., het Beemdblok — bouwland met een deel bos — van 5 tot 9, gemiddeld 7 gulden, het Paradijsblok, dat behalve bouwland eveneens enig bos bevat, van 5 tot 15 gl., gemiddeld 10 gl. de morgen. Bij dit laatste blok moet men waarschijnlijk de ligging, die zeer gunstig is ten opzichte van de hofsteden, in de waardering verrekenen.

Apart vermeld wordt het zg. Hofland. Hierin liggen de huizen met hun hof, de boomgaarden en de hoplanden. Zij gelden gemiddeld wel 6 gl. de hont, of 36 gl. de morgen. Door de ligging om het huis is op deze perceeltjes waarschijnlijk veel gemest, hetgeen hun hoge waardering mee bepaalt. Ze zijn klein, van $\frac{1}{2}$ tot $4\frac{1}{2}$ h. meest ± $1\frac{1}{2}$ à 2 hont. De percelen weiland in het Leegveld zijn van $7\frac{1}{2}$ hont tot 8 morgen groot, de meest voorkomende grootte is ca. 2 morgen. De bouwlandpercelen variëren zeer sterk, de grootte

Naam (de onderstreepte) personen waren burgemeester tus- sen 1636 en 1644)	Bouwland		Weiland		boom- gaard	hop- land	bos	
	in Kerkwijk	elders	in Kerkwijk	elders				totaal
	totaal	elders	totaal	elders				totaal
<u>Aert Claesz</u>	3 m 5½ h	1 m 2 h in Del- wijnen	—	10½ h in Bruchem 7 m 4 h in Del- wijnen	± ½ h	± ½ h	—	
<u>Jacob Jansz</u>	3 m	4 m in Bruchem	2 m	4 m 1 h in Del- wijnen	1½ h	1½ h	2½ h	
<u>Jacob Goossens</u>	6 m 1½ h	—	1 m 5 h	9 m 1½ h in Bru- chem	3 h	4½ h	7 h	
<u>Jan Wouters</u>	6 m	—	—	5 m 2½ h in Del- wijnen	± 1 h	1½ h	—	
<u>Willem Wouters</u>	11½ h	4 m 4 h kn Del- wijnen	3½ m	6 m in Delwijnen	± 2 h	± 1½ h	—	
<u>Claes Sonckens</u>	3 m 3½ h	—	—	1½ m in Delwijnen	± 4 h	± 2 h	—	
<u>Hendrik Willems</u>	1 m 5 h	—	—	14 h in Delwijnen	± 1 h	± 1 h	10 h	
<u>Jan Cornelissen</u>	1½ m	—	—	—	—	—	2 h	
<u>Tonis Cornelissen</u>	4½ h	1 m in Bruchem	1½ m	—	—	2 h	—	
<u>Tonissen Gosen</u>	4 m 1½ h	4 h in Bruchem	4 m 1 h	4 m 4½ h in Del- wijnen	± ½ h	± ½ h	8 h	
<u>Daniëls</u>	9 h	—	3½ m	3½ m in Delwijnen	± 2 h	± 1 h	1 m	
<u>Walraven Gerritsen</u>	—	—	—	—	—	—	—	

Hiervan gepacht:

Aert Claesz 6 m weiland in Delwijnen
 Jacob Goossens 2 m 4½ h bouwland in Kerkwijk
 Jan Wouters { 3½ m bouwland in Kerkwijk
 5 m 2½ h weiland in Delwijnen

Willem Wouters 2 m bouwland in Delwijnen
 Claes Sonckens 11 h weiland in Delwijnen
 Hendrik Willems 14 h weiland in Delwijnen

ligt ongeveer tussen $\frac{1}{2}$ morgen (3 hont) en 4 morgen, meest echter tussen 1 en $1\frac{1}{2}$ morgen.

Daar Kerkwijk betrekkelijk weinig weiland heeft, werden ook de omliggende dorpen Bruchem en Delwijnen in het onderzoek betrokken. Behalve wat bouwland en bos bleken daar inderdaad bijna alle Kerkwijkers wei- en hooiland gepacht of in eigendom te hebben. Omgekeerd komen er in Kerkwijk 47 eigenaren (tevens gebruikers) van percelen bouw- en weiland voor die elders wonen, voornamelijk in Bruchem en Delwijnen. Daarnaast zijn er nog 12 uitwonende eigenaren, die hun bezittingen verpachten, uitgezonderd de percelen met bos beplant, die ze blijkbaar voor eigen gebruik aanhouden. De laatste categorie, dus pachtland van uitwonende eigenaren, betreft voor een belangrijk deel zg. geestelijke goederen.

Van de reeds genoemde 11 inwoners van Kerkwijk werd een overzicht betreffende de grootte van hun bedrijven opgemaakt, dat hiernaast op blz. 60 is afgedrukt.

Bepaalde conclusies uit deze gegevens te trekken blijft voorbarig zolang niet meer dorpen op dezelfde manier zijn bewerkt. Dat de fruitteelt reeds algemeen was, is zonder meer duidelijk. Overal worden de boomgaarden rondom de huizen aangetroffen. Hierop zijn slechts 2 uitzonderingen, n.l. de hofsteden van Jan en Tonis Cornelissen, doch deze zijn met hun 1 à 2 morgen bouwland ook nauwelijks als een volledig bedrijf op te vatten. In het Paradijsblok worden enkele jong aangeplante percelen vermeld.

Ook blijkt de belangrijke functie van het grasland voor de bedrijfsvoering. Niet alleen wordt een belangrijke oppervlakte wei- en hooiland bijgepacht, ook de waardering ligt aan de hoge kant. Het Leegveld kreeg n.l. een gemiddelde aanslag van 10 gulden de morgen, terwijl de bouwlandblokken gemiddeld op 9 gulden werden getaxeerd.

De juiste verhouding tussen bouw- en weiland is bij het geringe aantal bedrijven vooralsnog moeilijk te bepalen. Voortgezet onderzoek zal dus noodzakelijk zijn.

Summary.

Out of an old tax book.

Ratebooks of landtaxes in the province of Guelders of about 1650 are to be found in the State Archives of Arnhem. They contain many data, important for the agrarian history of that time. Registered are: owner, size, situation and use of any parcel of the cultivated land, by which it is possible to get an impression of size and disposition of a farm in the seventeenth century. The data concerning the village of Kerkwijk in the Bommelerwaard, between the rivers Waal and Meuse were arranged in the enclosed schedule.

1. *Boerendonk, M. J.* — Een landbouwkaart van het graafschap Holland omstreeks het jaar 1500. Versl. en meded. Dir. v. d. Landbouw, 1939, no. 1, p. 128—132.
2. *Doorninck, P. N. van* — Schatting van den Lande van Gelre voor de Veluwe van het begin der 14e eeuw. Haarlem 1905.
3. *Doorninck, P. N. van* — Schatting van den Lande van Gelre voor het Overkwartier en de Betuwe van 1369. Haarlem 1903.
4. *Fruin, R.* — Informatie ende Enqueste upt stuck vander reductie ende reformatie van den ouden schiltalen, begonnen anno 1496. Leiden, 1876.
5. *Fruin, R.* — Informatie up den staet, faculteyt ende gelegentheynt van de steden en dorpen van Hollant ende Vrieslant om daerna te regulieren de nyeuwe schiltale, gedaen in den jaere 1514. Leiden, 1866.
6. *Fruin, Mr R.* — De verpondingen van 1496 en 1514 en haar voorbereiding (1866). Verspreide Geschriften VI, p. 138—175; Den Haag, 1902.

14. Enige resultaten van het geologisch veld- en laboratoriumwerk gedurende 1947

Some Results of the Geological Field- and Laboratory Work in 1947
door/by Dr R. D. Crommelin

In het jaar 1947 werd door de Heer Maarleveld en de schrijver een geologische kartering verricht van de zuidelijke Veluwe. Daar de resultaten worden gepubliceerd in het Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardr. Gen. en bovendien in extenso zullen verschijnen in de 3e jaargang van „Boor en Spade” kan hier van een volledige behandeling worden afgezien en worden volstaan met het releveren van de belangrijkste resultaten.

Het gekarteerde gebied, \pm 33.000 ha groot, maakt deel uit van het glaciële landschap van de Veluwe en wordt omsloten door een lijn, die ongeveer de volgende punten verbindt: Wageningen—Ede—Lunteren—Oud-Reemst—Woeste Hoeve—Eerbeek—Dieren—Arnhem—Heelsum—Wageningen.

De doelstelling van de kartering was: 1e. het verkrijgen van een beter wetenschappelijk inzicht in een gebied, dat naar onze mening onjuist wordt voorgesteld op de officiële Geol. Kaart van Nederland; 2e. een algemene verkenning van de geologische formaties, die op de Veluwe voorkomen, zulks in verband met eventuele opdrachten voor bodemkundige karteringen in dit gebied.

Het veldwerk werd voornamelijk verricht door bestudering van ontsluitingen in de vorm van grindgaten, zandgraverijen, bomtrechters, verlaten loopgraven, enz. Het opsporen van deze ontsluitingen werd aanzienlijk vergemakkelijkt door het raadplegen van de luchtfoto's van het betrokken gebied. Waar ontsluitingen ontbraken werden kuilen gegraven. In totaal werden \pm 240 waarnemingen verricht en verwerkt in een afgedekte geologische kaart, die het resultaat voorstelt van het terreinwerk.